

A hírhozó prózája

Kosztolányi „kisebb” írásairól

Kosztolányi Dezsőnek *Innen-onnan* című, a Nap Kiadónál megjelent könyvének írásai kivétel nélkül mind Kis József *A Hét* című lapjának a könyv címével azonos elnevezésű rovatában jelentek meg 1908 és 1916 között. Az írásokat Lengyel András szegedi irodalomtudós adta közre, és ő is írt a kötethez egy időben tájékoztató és elemző előszót. Összesen kétszázötven Kosztolányi-írást tartalmaz a kötet. „Együttes közreadásuk révén a költő prózaírói életművének eddig nem érzékelhető jelentős vonulata válik hozzáférhetővé” – írja mindjárt az előszó elején Lengyel András. Jelezve azt, hogy szerinte ezek az írások Kosztolányi gazdag prózai életművének részét képezik, ami azt hozza előtérbe, hogy az *Innen-onnan* írásai, ha nem is vetekszenek a költő prózaíró novelláival vagy regényeivel, azoknak a sorába tartoznak, amivel az előszó szerzője kijelölte olvasásuk irányát is. Ennek alapján nem téved az, aki e rövid és látszólag igénytelen írásokat a fikcionálás felől olvassa. S ezt erőteljesen nyomatékosítja Lengyel András Somlyó György *Desiré bácsi* című szép emlékező-esszéjének idézetével. Somlyó szerint ugyanis Kosztolányinak „[e]gy mondata már írásmű”. Majd így folytatja Somlyó: „Kosztolányi prózájának legjavát éppen ez tünteti ki, talán először és mindmáig egyedülállóan a magyar irodalomban. A próza versszerűsége, a mű minden elemében hordott műszerűsége. Talán nem is elsősorban méltán nagyrabecsült kifejezetten elbeszélő műveiben. Hanem ott, ahol a *próza* mintegy leveti műfaj-kosztümjeit, műnem-kellékeit és *meztelenül* tűnik fel...” Majd így jellemzi Somlyó Kosztolányi „kisebb írásait”: „E többnyire kis terjedelmű – minden ismert irodalmi műfajnál általában kisebb terjedelmű – írásokban a nyelvi koncentráció, végső feszítettségében, mindig a robbanás határán jelenik meg. Vallomás, leírás, meditáció, megfigyelés, képzelet, elbeszélés, mese, önfeledtség és önvizsgálat, játék és valóság integrálódik és differenciálódik

mindig a limeseken.” A határt jelentő limes szóval Somlyó György Kosztolányi „kisebb írásainak” rendre határsértő jellegzetességeire utalt, volta-képpen arra, hogy a műfaji határok átlépése, a műfaji sajátosságok visszafogása vagy felnagyítása nem annyira Kosztolányinak nagybecsült elbeszélő műveiben, regényekben és novellákban ismerhető fel, hanem sokkal inkább felismerhető ezekben a máskor az életmű forgácsainak, afféle melléktermékeinek vett „kisebb írásokban”. Amelyek – s ebben is Somlyó Györgynek van igaza – csak megszorításokkal sorolhatók „a volta-képpen (kivételesen magasrendű) újságírás műfajába”. A megjelenés helye sokszor dönt az írások besorolása kérdésében. Az *Innen-onnan* újságrovat volt, mások is, nagynevű szerzők is írtak ebbe a rovatba, ami azt jelenti, voltak szigorúan vett elvárások a szerzőkkel szemben, s ez nemcsak az írások terjedelmére vonatkozott, hanem az írások témaválasztására, sőt megírásuk módozataira is vonatkozott, ami természetes velejárója az újságszerkesztésnek, de az újságolvasásnak is, mert az olvasó egy-egy közös rovatcím alatt hasonló jellegű és alakú írásokra számít és elvárásai igazolását várja, vagyis a szerző számára a rovatcím több szempontból is behatárolja írását. Kosztolányi Kis József lapjának, *A Hétnak* szerződtetett munkatársa sem mentesült a szerkesztői és olvasói elvárások megkötései, sokszor előírásai alól, s nyilván nem is számított mentességre, hiszen hivatásos szerzője volt a lapnak, s mégis, bár kötve volt a keze, kivívta magának az írás és a formálás, a beszéd és az alakítás szabadságát, mégpedig éppen azzal vívta ki, amiről Somlyó György beszél, a Kosztolányi-írás minden elemében hordott „műszerűségével”. Ennél a szónál meg kell állni egy pillanatra. Ha jól értem Somlyó György szavát, akkor ez azt jelenti, hogy a mű tartóssága voltaképpen műszerűségének színvonalán múlik. Nagyon leegyszerűsítve mondható, hogy Kosztolányi „kisebb írásai” azért keltik fel még mindig nemcsak a szakma, hanem az olvasók széles körének érdeklődését, mert művek, mert műszerűségük az olvasás során közvetlenül mutatkozik meg. Az olvasó szembesül persze a „kisebb írások” sokszínűségével, hiszen semmi sem idegen ezektől az írásoktól, egyformán merítenek a hétköznapi történelemből és a művészetek világából, egyformán szólnak névtelen járókelőkről és híres emberekről, egyformán az élet és a halál sokféle változatáról, egyformán tekintenek ki a filozófia és a vallás, az esztétika és az évszakok változásaira, egyformán szólalnak meg egyes számban és többes számban, egyformán érintkeznek politikával és a mindennapi történeleivel... Semmi sem idegen tehát Kosztolányi Dezső „kisebb írásaitól”, ami nem jelenti azt, hogy tőle személy szerint ne lett volna valami, az élet valamely vonatkozása, a világ valamely története idegen, csupán annyit jelent, hogy bármihez is nyúlt hozzá, amit csak látott és hallott,

mindazt művé alakította. Akkurátusan figyelt az írás műszerűségére, a mondat pontosságára, a szó eltéveszthetetlen helyére, és ezáltal szerezt meg magának a jogot akár a műfaji határok átlépésére, szűkítésére és bővítésére, akár az elvárások megsértésére. Nem paradoxon, ha azt mondom, Kosztolányi éppen azzal, hogy minden mondatával, minden bekezdésével, minden írásával művet alkotott, mert a megformálás műszerűsége mindennél fontosabb volt számára, szerezt meg önmaga számára az átalakítás, a változtatás, a kihagyás és a hozzáadás retorikai szabadságát. S hogy ezt milyen nehéz elérni és betartani, arról más sem tanúskodik meggyőzőbben, mint az, hogy az *Innen-onnan* kötetben közölt kétszázötven rövid írásban sehol sem található ismétlés, sehol sem ismerhető fel a modorosság jegye, sehol sem látható kaptafa, mert nem kaptafára készültek ezek az írások, holott persze, hogy adva volt a kaptafa, mind a megjelenés helye, mind a rovatcím, mind a szerkesztői és az olvasói elvárásokban... Nem ezek ellenére készültek Kosztolányi „kisebb írásai”, és sohasem a botránykeltés vagy a nagyotmondás szándékával, mégcsak az igazmondás indulatával sem, hanem mindig és csupán a művé alakítás, a művé válás poétikai szenvedélyével. A költőnek a valósággal való közvetlen találkozásait dokumentálják ezek az írások, egy-egy köznapi vagy művészi sors, egy-egy kalandos élet vagy halál, egy-egy távolabbi vagy közelebbi esemény formájában. S bőven találhatók bennük utalások a korra, amelyben íródtak, egy-egy mondat megírásának idején világosan utalt valamilyen rejtélyre vagy titokra, s ezt a korabeli olvasók értették, mára azonban az ilyen helyek elhomályosodtak, ma már nem tudjuk, ki volt a sikkasztás művésze, azt sem, kire jellemző az arabs lovagiasság, azt sem, kik voltak egykoron a repülés hősei, az aviatikusok, akikről Kosztolányi többször tesz említést, ma már nem tudjuk, kik voltak a múlt század első évtizedeiben a színház, az újságírás, a kávézás, a polemizálás hősei, pedig mindezek ott vannak Kosztolányi írásaiban. Kosztolányi Dezső „kisebb írásainak” tárgya eltűnt vagy elhomályosodott, a múlt felett eljárt az idő, mondhatjuk némi szomorúsággal, s ezt is Kosztolányitól tanultuk, ám az írások fennmaradtak, és ha nagyon szakszerűek akarunk lenni, akkor azt mondhatjuk, hogy az idő múlása során Kosztolányi „kisebb írásai” átlépték saját árnyékukat, fikcionalizálódtak tehát, mégpedig nem akármilyen szinten, s ez nem következhethet másból, csupán abból a nagyon közvetlenül megmutatókozó szerzői szándékból, hogy a látottat és hallottat művé alakítsa. Azáltal, hogy Kosztolányinak *A Hét* nevű újságban közölt és most összegyűjtött kisebb írásai az idő múlása során átlépték saját eredeti meghatározottságukat, vagyis mostanra hangsúlyozottabban figyelünk műszerűségükre, ezért jelöljük ki ezeknek az írásoknak a helyét akár Kosztolányi „kifejezetten el-

beszélő” művei, akár versei sorában, közben azonban arról sem kell megfeledkezni, hogy Kosztolányinak az *Innen-onnan* kötetbe gyűjtött kétszázötven kisebb írása hírmondó is, hiszen hírt hoz a múlt század első évtizedeinek életéről, művészek és katonák, színészek és cselédek, naplopók és sikkasztók, gazdagok és nincstelenek, lányok és asszonyok, írók és költők, élők és holtak világáról. Akár azt is mondhatom, hogy aki netán kíváncsi arra, hogyan éltek az emberek Budapesten a múlt század első évtizedeiben, ha valaki tudni akarja, miről beszélgettek, milyen hírekre figyeltek, mit tartottak fontosnak, vagy kevésbé fontosnak, nyugodtan forduljon Kosztolányi kisebb írásaihoz, minderről pontosan tájékozódhat, mindent megtudhat arról a mostanra eléggé elhomályosult világról. Első kézből tud meg mindent a kor életéről, a mindennapokról, sőt a nagypolitika, a háborúk és az első nagy háború történéseiről, nem utolsósorban az akkori Szerbia és az akkori Montenegró uralkodóiról és történéseiről... Ilyen értelemben akár forrásműnek is vehető az *Innen-onnan*, és nem győzöm hangoztatni, nem csupán az írások tartalmának, témaválasztásainak köszönhetően, hanem abból következően, hogy ezek Kosztolányi-művek, annak a poétikára szavazó költőnek és írónak a művei, aki az írások műszerűségére figyelt elsősorban. „A verbalizálás hatalma, a »valóság« szóvá alakításának képessége nagy hatalom. A megképződő, de általában mindjárt el is illanó *elan vital* hordalékai, szöveggé válva, konstitutív erejük: világot építenek” – írja értő előszavában az írásokat közreadó Lengyel András. Világot építenek, mert szövegüket a műszerűség uralja.